

Juryrapport Karel van Manderprijs 2022

Sinds 1958 reikt de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici (VNK) jaarlijks de Karel van Manderprijs uit voor een waardevolle wetenschappelijke publicatie van een Nederlandse of in Nederland werkzame kunst- of architectuurhistoricus. Een publicatie die op een overtuigende wijze nieuw licht werpt op een deel van de kunstgeschiedenis.

De jurering voor deze prijs vindt sinds enkele jaren plaats op basis van een vooraf opgestelde longlist van publicaties die de afgelopen vijf jaar zijn verschenen. Dit jaar vormt het tijdvak *Beeldende Kunst en Kunstnijverheid 1700-1850* de basis voor jurering en prijsuitreiking. De longlist is dit jaar met veel zorg samengesteld door Mara Kunstman, waarvoor de VNK haar zeer dankbaar is.

De jury van de Karel van Manderprijs kent een jaarlijks wisselende samenstelling. Dit jaar bestond de jury uit:

- **Dr. Annemieke Hoogenboom**
Universitair docent en onderzoeker op het gebied van 18^e- en 19^e-eeuwse beeldende kunst aan de Universiteit Utrecht.
- **Dr. Jan Dirk Baetens**
Universitair docent kunstgeschiedenis van de moderne periode aan de Radboud Universiteit, in het bijzonder de 19e eeuw.
- **Rosie Razzall MA**
Conservator tekeningen bij Museum Boijmans Van Beuningen.
- **Dr. Ingrid Vermeulen**
Universitair hoofddocent vroegmoderne kunst aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

De jury stond onder voorzitterschap van Lidewij de Koekkoek, voorzitter van de VNK en directeur Frans Hals Museum. Secretaris van de jury was Annemieke Hogervorst.

Nominaties

De vakjury heeft uit de 64 publicaties die op de longlist stonden zes genomineerd voor de Karel van Manderprijs.

De jury heeft vooral getoetst op (een samenstel van) onderstaande criteria, de publicatie dient derhalve bij voorkeur:

1. Vooral de periode 1700 tot 1850 te beslaan;
2. Kunsthistorisch in de kern te zijn, geen historisch werk gebruikmakend van kunst;
3. Een bijzonder onderwerp, inzicht of methode te omvatten;
4. Actualiteitswaarde en/of maatschappelijke relevantie te hebben;
5. Een lacune aan kennis op te vullen;
6. Multidisciplinair van aanpak te zijn;
7. Zo mogelijk niet alleen over schilder- en tekenkunst, maar bijvoorbeeld ook kunstnijverheid en technische kunstgeschiedenis te gaan;
8. Een toegankelijke schrijfstijl en goede leesbaarheid te hebben;
9. Niet in het minst: te berusten op wetenschappelijk onderzoek.

De volgende zes publicaties zijn in een eerder stadium genomineerd:

- René Lugtigheid, *Van aardse stof tot hemels lof: De transitie van de achttiende-eeuwse Noord-Nederlandse damesjapon van modeartikel tot kerkelijk gewaad in de katholieke eredienst*. Hilversum: Uitgeverij Verloren 2021
- Ineke Pey en Ernst Homburg, *Een kabinet vol kleur. De collectie schildersmaterialen van de Amsterdamse verfhandelaar Michiel Hafkenscheid (1772-1846)*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2018
- Anna Rademakers, *Moederstad en vaderland: Nationale identiteit en lokale trots in de schilderswereld van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1839)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren 2020
- Lyckle de Vries, *Jacob Campo Weyerman and his Collection of Artists' Biographies: An Art Critic at Work*. Leiden, Boston: Brill, 2020
- Jenny Reynaerts, *Spiegel van de werkelijkheid: 19de-eeuwse schilderkunst in Nederland*. Brussel: Mercatorfonds/Rijksmuseum, 2019
- Eveline Deneer, *Une autre histoire: Imaginaires historiques « privés » dans la peinture européenne au début du XIXe siècle, entre passé national et histoire partagée*. Proefschrift Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, 2019

René Lugtigheid, *Van aardse stof tot hemels lof: De transitie van de achttiende-eeuwse Noord-Nederlandse damesjapon van modeartikel tot kerkelijk gewaad in de katholieke eredienst*.

Hilversum: Uitgeverij Verloren 2021

Deze studie behandelt een thema dat op het eerste gezicht een niche-onderwerp lijkt, namelijk religieuze gewaden vervaardigd uit speciaal daarvoor door vrouwen aan de katholieke kerk geschonken chique jurken, in de Nederlanden, in de achttiende eeuw.

Maar de auteur slaagt er in vanuit deze zeer specifieke objecten inzichten bloot te leggen over de wereld van de betrokken vrouwen, met name in de manier waarop zij hun spirituele en maatschappelijke ambities via deze schenkingen vorm konden geven.

Vertrekpunt daarin is de vraag die zich vanuit de geseclariseerde 21ste eeuw opdringt: hoe kan tweedehands kleding die nota bene gedragen is op het lichaam van een vrouw gebruikt worden als materiaal voor rituele kleding in een door mannen gedomineerde kerk?

Lugtigheid, die zowel textielhistoricus als textielrestaurator is, vindt een antwoord door enerzijds met grote aandacht de bewaard gebleven objecten te bestuderen, en anderzijds de cultuurhistorische achtergrond van de katholieke geloofsbeleving in het algemeen te bestuderen en in het bijzonder de positie van de vrouwen daarin.

Zij heeft haar bevindingen in het boek zo neergelegd dat ze ook toegankelijk zijn voor iemand die niet vertrouwd is met de begrippen uit dit specialistische vakgebied zoals geappreteerd linnen, goudgalon en ander technische vocabulaire. Zo brengt ze stap voor stap de gelaagde betekenis van de objecten en de context ervan tot leven.

Ineke Pey en Ernst Homburg, *Een kabinet vol kleur. De collectie schildersmaterialen van de Amsterdamse verfhandelaar Michiel Hafkenscheid (1772-1846)*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2018

Dit boek geeft een uitgebreide beschrijving van de collectie verfstoffen van de Amsterdamse handelaar in schildersproducten Michiel Hafkenscheid (werkzaam eind 18^e - 1^e helft 19^e eeuw). Over deze collectie, die tegenwoordig in het bezit is van Teylers Museum, verschenen in het verleden in enkele artikelen. Maar dit boek geeft voor het eerst een volledig overzicht van de geschiedenis van de collectie, de positionering ten opzichte van soortgelijke verzamelingen, plus een uitgebreide analyse van de 370 monsters. Daarin hebben de auteurs ook onderzoek betrokken naar de vaak verwarrende nomenclatuur. Een van de bijlagen geeft de chemische analyse van de stoffen.

Aan de hand van onder andere die chemische analyse was het mogelijk nader vast te stellen wanneer de collectie is samengebracht, namelijk tussen ongeveer 1800 en 1832. De verzameling blijkt enerzijds stoffen te bevatten die al eeuwenlang in gebruik waren, maar ook materialen die pas recent waren ontwikkeld.

Het boek is een essentiële bijdrage aan het onderzoek naar natuurwetenschappelijke aspecten van kunstwerken, en niet alleen voor restauratoren. Het bevat ook allerlei kennis over de beschikbaarheid en toepassing van materialen, de geschiedenis van de handel in grondstoffen en de ontwikkelingen van de chemie. Daarmee is het van grote waarde voor (kunst)historische onderzoekers die zich bezighouden met de brede betekenis van de materialiteit van schilderijen.

Rademakers, Anna, *Moederstad en vaderland: Nationale identiteit en lokale trots in de schilderswereld van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1839)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren 2020

Anna Rademakers onderzoekt in dit boeiende boek de kunstwereld in de Lage Landen tijdens de relatief weinig bestudeerde periode dat Nederland en België onder Willem I verenigd werden en kort daarna, tussen 1815 en 1839.

In deze studie wordt niet alleen de vraag gesteld hoe we ontwikkelingen tijdens deze uitzonderlijke periode moeten begrijpen, als het ware langs het nationale kader van de meeste bestaande kunstgeschiedenissen heen, maar ook hoe nationale (of, in dit geval, misschien binationale) dynamieken verweven zijn met meer regionale en stedelijke culturele en politieke patronen.

Die invalshoek brengt een aantal interessante inzichten aan het licht. Zeker voor België, waar Antwerpen en Brussel (en in mindere mate andere steden) tot diep in de negentiende eeuw vchten om culturele dominantie, verzet Rademakers op dit punt de bakens. Haar werk zal daarmee kunnen leiden tot een evenwichtiger, minder rond Brussel gecentreerd verhaal over de negentiende-eeuwse kunst. De auteur besteedt bij dit alles niet alleen aandacht aan de kunst die in deze woelige overgangperiode werd geproduceerd op verschillende plekken, maar ook aan institutionele ontwikkelingen en patronen van denken over kunst.

Haar boek is ondanks die veelzijdige aanpak goed gedocumenteerd, waarbij de auteur het evenwicht weet te houden tussen enerzijds een wat breder, synthetiserend overzicht en anderzijds verhelderende anekdotes en klemtonen op een handvol geselecteerde hoofdrolspelers. Het boek is bovendien erg soepel geschreven en leest vlot weg, geschikt dus voor specialisten én voor geïnteresseerden.

Lyckle de Vries, *Jacob Campo Weyerman and his Collection of Artists' Biographies. An Art Critic at Work*, Leiden: Brill 2020

Binnen de traditie van vooraanstaande kunstenaarsbiografen, zoals Vasari, Van Mander, De Bie en Houbraken, neemt Jacob Campo Weyerman (1677-1747) in de regel een twijfelachtige positie in. Die van de onbetrouwbare, plagiërende en zelfs overbodige auteur.

In zijn studie bewijst De Vries dat zijn kunstenaarsbiografieën echter van grote waarde zijn voor de geschiedenis van de kunstkritiek – in de zin van de oordeelsvorming over kunstwerken –, en van de sociale en economische omstandigheden van kunstenaars binnen de kunstwereld. Daarnaast laat hij zien dat de amusementswaarde van kunstenaarsbiografieën samenhangt met de literaire en journalistieke context waarin Weyerman opereerde.

Door een nauwgezette lezing diept De Vries een schat op aan anekdotes, oordelen en citaten, waarmee hij een rijk beeld schetst van Weyermans biografieën van meer en vooral minder bekende (en vaak falende) kunstenaars. Bovendien voegt hij twee vertaalde teksten toe – een representatieve biografie van Willem de Fouchier, en een bewerkt hoofdstuk uit Plinius' *Naturalis Historia* – waarmee Weyermans werk ook toegankelijk wordt voor een Engelstalig publiek.

Jenny Reynaerts, *Spiegel van de werkelijkheid: 19de-eeuwse schilderkunst in Nederland*. Brussel: Mercatorfonds/Rijksmuseum, 2019

Jenny Reynaert's *Spiegel van de werkelijkheid: 19de-eeuwse schilderkunst in Nederland* is een indrukwekkend, uitstekend leesbaar en fraai geïllustreerd overzicht van Nederlandse schilderkunst van de 19e eeuw. Haar publicatie is het eerste overzichtswerk over dit onderwerp in meer dan 100 jaar en vult daarmee een grote lacune in de literatuur.

Als introductie op de ontwikkeling van de schilderkunst en van de verschillende groepen en scholen is Reynaerts boek van grote waarde voor studenten, die zich in de 19e eeuw willen verdiepen. Maar ook biedt het wetenschappers en specialisten nieuwe inzichten en ideeën. Haar zorgvuldige thematische ordening, waarbij zij elk deel verankert aan een belangrijk jaartal, helpt om het onderwerp te verbinden aan de specifieke kenmerken van een tijd en een plaats. Reynaerts legt waardevolle verbanden met de toenmalige praktijk van de kunsttentoonstelling en de kunstmarkt.

Het boek van Reynaerts is een ambitieus en zeer gewenst of zelfs hard nodig/broodnodig overzichtswerk. Dat succes weet de auteur te bereiken door haar deskundige compilatie van kennis over de gehele eeuw, haar opname van vrouwelijke kunstenaars en haar focus op internationale netwerken en uitwisseling. Op deze wijze rehabiliteert Reynaerts kunstenaars uit met name de eerste decennia van de 19e eeuw. Door een Engelstalige editie, die naast de Nederlandse is verschenen, verbreedt het boek onder het internationale publiek de kennis over de 19e eeuw die verder gaat dan die over Van Gogh en de Haagse school en het zal daardoor een fundament zijn voor de komende jaren.

Deneer, Eveline. *Une autre histoire: Imaginaires historiques « privés » dans la peinture européenne au début du XIXe siècle, entre passé national et histoire partagée*. Proefschrift Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, 2019

Eveline Deneer bestudeert in haar indrukwekkende proefschrift over de vroeg negentiende-eeuwse historiserende kunst, de verbeelding van het familiale en persoonlijke leven in het verleden in Europa, in het bijzonder Frankrijk, Duitsland en Italië.

Haar werk is ronduit grensverleggend, letterlijk en figuurlijk, en dat op verscheidene manieren. In de eerste plaats maakt haar studie de vaak gehoorde belofte van een transnationale kunstgeschiedenis eindelijk helemaal waar: zonder regionale eigenheid te vergeten, legt de auteur sterk de klemtoon op

dialogo en uitwisseling tussen verschillende landen en streken in de ontwikkeling van de kunst die hier bestudeerd wordt; kunst die vanwege het historiserende karakter nochtans vaak in een sterk nationaal gedefinieerd kader wordt geplaatst.

Zij maakt daarbij bovendien gebruik van een weldadige rijkdom aan (deels nog niet bestudeerd) bronnenmateriaal, in vijf of zes talen en over de grenzen van traditionele classificaties of onderscheid tussen “hoge kunst” en “lage kunst” heen: van schilderijen tot almanakken, van historische romans tot tabaksdozen, en van kunstkritische teksten tot geïllustreerde muziekpartituren.

Dit materiaal wordt onderzocht vanuit alle mogelijke invalshoeken: van productie en receptie tot distributie, verzamelpraktijk en commodificatie. In uiteenlopende artistieke, politieke en socio-economische contexten. Tenslotte slaagt de auteur erin om bestaande kunsthistorische axiomata, denkkaders en terminologieën in vraag te stellen en te herdenken. Een handelseditie wordt volgend jaar verwacht.

De winnaar:

De jury had een dankbare taak, omdat zij zes belangrijke boeken mocht lezen en beoordelen. Tegelijkertijd was die taak wederom een lastige. De keuze ging tussen twee publicaties: een monument voor de 19e-eeuwse Nederlandse kunst en een letterlijk en figuurlijk grensverleggende studie. Tussen een schitterend uitgebracht boek en een proefschrift waar de handelseditie nog van moet verschijnen. Vorig jaar hebben we al twee prijzen uitgereikt, dit jaar hebben we uiteindelijk, na veel discussie, één prijswinnaar gekozen. Maar we nemen wel de vrijheid de andere publicatie vanwege het grote belang een eervolle vermelding te geven.

De eervolle vermelding gaat naar:

Jenny Reynaerts met haar schitterende en doorwrochte nieuwe standaardwerk ***Spiegel van de werkelijkheid: 19de-eeuwse schilderkunst in Nederland***

De jury is onder de indruk van de het rijke beeld van de kunst van de 19e eeuw dat Reynaerts in haar werk geeft en is van mening dat deze publicatie door zijn veelomvattendheid en publieksbereik een eervolle vermelding verdient te krijgen. En boek met in potentie grote publieksimpact.

De Karel van Manderprijs 2022 gaat naar:

Eveline Deneer met haar **proefschrift *Une autre histoire: Imaginaires historiques « privés » dans la peinture européenne au début du XIXe siècle!***

Deze studie is niet alleen een belangrijke bijdrage aan onze kennis over de vroeg-negentiende-eeuwse historiserende kunst: ze is ook, en vooral, een bijzondere bijdrage aan de kunstgeschiedenis zelf. Een handelseditie wordt in 2023 verwacht, iets om met z'n allen naar uit te kijken!

28 oktober 2022, Lidewij de Koekoek

Voorzitter jury Karel van Mander prijs